

**Спільна зовнішня і безпекова політика Європейського Союзу:
основні етапи розвитку**

У статті розглядаються основні етапи розвитку спільної зовнішньої і безпекової політики Європейського Союзу. Критеріями для періодизації є нормативно-правова база спільної зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу та динаміка змін сучасної системи міжнародних відносин. Перший етап – від Маастрихтського до Лісабонського договорів характеризувався оформленням структур, відповідальних за цей аспект європейської інтеграції. Другий етап розпочинається зі світової економічної кризи 2008 року. Йому властиві пошуки більш ефективних форм реалізації спільної зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу.

Ключові слова: *глобалізація, європейська інтеграція, Європейський Союз, спільна зовнішня і безпекова політика, Росія, Україна.*

Виклики процесу глобалізації, яка робить дедалі сильнішим взаємозв'язок між внутрішньою і зовнішньою політикою фактично усіх держав-членів Організації Об'єднаних Націй, на межі ХХ-ХХІ століть актуалізували європейські інтеграцію. Її органічною складовою є формування й реалізація спільної зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу. З'ясування основних етапів зазначеного процесу дає можливість не просто зрозуміти сутність зазначеного важливого аспекту європейської інтеграції, а й побачити сенс і вплив спільної зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу на сучасні тенденції перегляду світового устрою.

Формат невеличкої статті не дає можливості детально розглянути усі концептуальні підходи до вирішення зазначеної проблеми, які презентують національні історіографії, насамперед, держав-членів Євросоюзу. Німецький дослідник Ханс-Георг Ерхард у монографії «Європейська безпекова та

оборонна політика: позиції, проблеми, перспективи» (2002) запропонував за критерієм договірно-правового оформлення спільної зовнішньої і безпекової політики виділити наступні етапи: перший від Маастрихтського договору до Договору Ніцци (1992-2000), другий етап від Договору Ніцци й до часу публікації монографії [7]. Інша німецька дослідниця Ельфріда Регельсбергер у монографії «Спільна зовнішня і безпекова політика ЄС» також наполягає на періодизації спільної зовнішньої і безпекової політики у відповідності до поворотних моментів її формування, віддаючи перевагу Маастрихтському договору та майбутньому конституційному договору ЄС [14].

У вітчизняній історіографії також домінує договірно-нормативний підхід до визначення критеріїв періодизації основних етапів становлення і реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС [9]. Російські дослідники намагаються синхронно розглядати основні етапи «російського європеїзму» і розвитку процесу європейської інтеграції, зокрема, такого її важливого аспекту, як реалізація спільної зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу [16]. Зокрема, О.Барабанов звертає увагу на потребу періодизації основних етапів розвитку спільної зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу у відповідності до «проблемного підходу», тобто виділяє періоди концептуального до нормативно-договірного осмислення і практичної реалізації спільної зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу [2].

На нашу думку, важливий етап у розвитку спільної зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу настав у 2007-2008 роках. Принциповими моментами у цьому сенсі стало прийняття Лісабонського договору і початок світової економічної кризи. Зазначеному періоду були властиві загострення протиріч між провідними державами Євросоюзу – німецько-французьким тандемом, Великою Британією та країнами Євросоюзу, на які намагалась впливати Росія (Греція, Кіпр, Словаччина, Угорщина). Наступний етап сучасної історії розвитку спільної зовнішньої і безпекової політики ЄС розпочався з «арабських революцій» 2011 р. і Євромайдану в Україні (2013-2014 р.). Його зміст формується на наших очах.

Генрі Кіссінджер часто згадує, як він запитував європейських партнерів про номер телефону особи, яка уповноважена формувати спільну дипломатичну позицію Європейської Спільноти [8, с.44]. Тривалий час чіткої відповіді на це «просте» запитання не було. Але після набуття чинності Лісабонського договору можна вести мову про народження дипломатичної служби Європейського Союзу.

7 лютого 1992 р. було підписано Маастрихтський договір про створення Європейського Союзу. Стаття J1 визначила основні цілі спільної зовнішньої і безпекової політики: захист основних цінностей, інтересів і незалежності Євросоюзу, посилення безпеки Євросоюзу у всіх формах, підтримка миру і міжнародної безпеки, сприяння міжнародному співробітництву, розвиток та посилення демократії [5, S.90]. Процес формування та реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу відбувається в умовах серйозних дебатів з приводу сенсу, змісту, форм організації та функціональних особливостей дипломатичної служби Європейського Союзу. Ще до підписання 13 грудня 2007 р. Лісабонського договору реформ стало зрозуміло, що сформувався декілька рівнів дискусії. Перший рівень обговорення цієї проблеми пов'язаний зі «старими» країнами-членами Євросоюзу. Національні еліти зайняли діаметральні позиції. Якщо лівоцентристські, правоцентристські та ліберальні європейські партії підтримують міжурядовий підхід до розвитку процесу європейської інтеграції та його вихід на наднаціональний рівень співпраці, то ультраправі різко заперечують проти нього. Основними інструментами проведення спільної зовнішньої політики Євросоюзу Лісабонським договором було визначено: спільні стратегії, спільні дії, спільні рішення та декларації.

Дискусія ще більше загострилася після двох хвиль розширення Євросоюзу 1 травня 2004 р. та 1 січня 2007 року. Так склався другий рівень дискусій навколо проблем спільної зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу, до якого належать його «неофіти». Більшість з 12 нових країн-членів займають обережну позицію щодо домінування наднаціональних

принципів у діяльності Євросоюзу. Країни «Вишеградського блоку» (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина), країни Балтії (Литва, Латвія, Естонія), балканські країни (Словенія, Болгарія та Румунія), а також середземноморські (Мальта та Кіпр) віддають перевагу традиційній національній зовнішній політиці та власним дипломатичним службам. Крім того, серед «старих» країн-членів Євросоюзу скептично до перспектив спільної зовнішньої та безпекової політики ставляться Велика Британія, Данія, а також нейтральні Австрія, Ірландія, Швеція, Фінляндія [1, S.125].

Отже, запеклі дебати щодо принципів спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС розгортаються не лише на національному рівні, а й на європейському наднаціональному рівні. Основна проблема полягає в тому, що спроба формування європейської наднаціональної політики реалізується за умов відсутності цілісного європейського громадянського суспільства. До виникнення непорозумінь призводять різні національні ідентичності країн-членів Європейського Союзу, та слабка «федеральна» згуртованість.

В процесі прийняття рішень часто діють не лише національні інтереси, а й національні стереотипи. Національні уряди, які суттєво впливають на спільну зовнішню політику ЄС, іноді не зацікавлені у її повній реалізації та обмеженні власних повноважень та сфери компетенції. Часто джерелом протиріч стають проблеми гармонізації відносин між різними інституціями Євросоюзу, зокрема, Європейським парламентом та Європейської Комісією.

Іноді пропонувані на технократичному експертному рівні рішення певних проблем міжнародних відносин не завжди відповідають політичному баченню цих проблем країнами-членами Євросоюзу. Внаслідок цього недостатньо ефективними є механізми наднаціонального контролю за державами-членами у випадку невиконання ними своїх зобов'язань, хоча очевидним можна вважати верховенство права Євросоюзу над національним правом держав-членів. Ще більше «заплутує» справу можливість участі у міжнародних процесах європейських регіонів, хоча процес трансформації від

«Європи націй» до «Європи регіонів» ще незавершений, але він вже впливає на спільну зовнішню політику ЄС.

Втім, національні уряди залишаються головними «продюсерами» зовнішньої політики, а Євросоюз лише її «актором», чия ефективність та активність залежить від ступеня добрих або поганих відносин з «продюсерами». Необхідно зважати на той факт, що «нові» країни-члени Євросоюзу менше за «старі» країни-учасники європейської інтеграції налаштовані на обмеження абсолютної суверенності національної зовнішньої політики на користь дипломатії Євросоюзу.

На початку березня 2010 року Верховний представник Європейського Союзу з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки баронеса Катрін Ештон презентувала Європейському парламенту узгоджену концепцію розвитку дипломатичного апарату Євросоюзу та коло пріоритетів. Говорячи про прагнення дипломатії Євросоюзу, К.Ештон поставила задачу проведення «сильнішої та відповідальнішої європейської зовнішньої політики» [15, с.3].

Досить складною є структура апарату Верховного представника Євросоюзу з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки. Як віце-президент Європейської комісії К.Ештон має 13 радників. Повсякденною роботою апарату керує генеральний секретар. Він має двох заступників без адміністративних функцій. У структурі генерального секретаріату дипломатичної служби ЄС наявні шість генеральних дирекцій, побудованих за регіональним та функціональним принципами. Зокрема, перша займатиметься проблемами планування та командування спільними військовими операціями, друга забезпечує роботу ситуаційного центру з обміну та аналізу інформації (SitCen), третя опікується питаннями внутрішньої безпеки та аудитом, четвертою є департамент зв'язків з іншими інституціями Євросоюзу, Інші генеральні департаменти займаються «глобальними темами»: кліматичними змінами, правами людини, просуванням демократії. Окремий департамент опікується зв'язками з

міжнародними організаціями, такими як ООН та «велика двадцятка». Четвертий генеральний директорат турбується про зв'язки з Росією та іншими сусідами ЄС, п'ятий координує стосунки з промислово розвиненими країнами, а шостий з країнами, які розвиваються. Загалом апарат складатиметься майже з 8 тис. співробітників та коштуватиме платникам податків близько мільярда євро [11, S.160]. Саме суперечки щодо вартості дипломатичної служби стали додатковим аргументом для критиків цієї ідеї. Найбільш резонансними були пропозиції надати баронесі Ештон літак для службових потреб.

Водночас Верховний представник ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки не є ексклюзивним суб'єктом дипломатії Євросоюзу. Свої представницькі функції мають президент Європейської Ради Герман Ван Ромпей та президент Європейської Комісії Жозе Мануель Баррозу. Зокрема, лише наприкінці березня 2010 р. вони поділили повноваження щодо представництва Євросоюзу на самітах «великої вісімки» та «великої двадцятки».

Важливе місце відповідно до статті 13а Лісабонського договору має взаємодія дипломатичного апарату Євросоюзу зі співробітниками національних дипломатичних служб країн-членів ЄС. Останні налаштовані досить критично, зважаючи на можливості дублювання своїх структур та бюрократизації роботи [12, S.1]. Німеччина взагалі послідовно вимагає забезпечення демократичного контролю за діяльністю такого «бюрократичного молоху» як апарат сучасного Європейського Союзу. Однак це не заважає ФРН наполягати на посиленні координації зовнішньополітичного курсу країн Євросоюзу.

Депутат фракції «Європейської народної партії» у Європейському парламенті Елмар Брок звертає увагу на реальну потребу адекватних відповідей на серйозні виклики, пов'язані зі світовою фінансовою кризою, тероризмом, зміною клімату, енергетичною безпекою [3, S.14]. Не менш важливий напрямок діяльності дипломатичної служби ЄС пов'язаний із

відносинами зі США. На початку квітня 2010 р., перебуваючи у Празі, президент США Барак Обама зустрівся з лідерами більшості країн Центральної та Південно-Східної Європи. Переговори підтвердили переорієнтацію американської дипломатії з країн «старої» Європи на держави «нової» Європи, хоча риторика нинішньої американської адміністрації цей факт заперечує. Однак різні позиції між «старожилами» та «неофітами» Євросоюзу дають додаткові можливості Сполученим Штатам впливати на формування та реалізацію спільного зовнішньополітичного курсу Євросоюзу.

Суверенні країни Євросоюзу досить часто критично налаштовані одна до одної, хоча цей факт може певний час маскуватися потребами солідарності у відносинах із зовнішнім світом та його ризиками. Зрозуміло, що поки наявні спільна мета та інтереси держави члени Євросоюзу виконуватимуть взяті на себе зобов'язання. Як тільки нівелюється фактор тотожності або близькості інтересів, зникають й мотиви для погоджених спільних дій. Цю тезу підтвердили суперечливі дебати щодо порятунку економіки Греції від банкрутства.

Військово-політична інфраструктура Євросоюзу основана на трьох інституціях, які рекомендують Раді Євросоюзу певні рішення: Комітет з питань політики та безпеки, Військовий комітет Євросоюзу, Військовий штаб Євросоюзу [4, с.477]. Водночас про незавершеність процесу оформлення дипломатичної служби ЄС свідчать проблеми оформлення розвідувального співтовариства Європейського Союзу. Побудова відповідних вертикальних розвідувальних структур вимагатиме створення спеціалізованого європейського розвідувального агентства, яке візьме на себе аналітичні функції та стане центром збирання інформації від національних спеціальних служб. Однак поки що незрозуміло як це кореспондуватиметься з розвідувальними структурами НАТО і не зрозуміло як фінансувати цю діяльність. Натомість горизонтальна координація сприяє побудові мережі, за допомоги якої спрощується процедура встановлення як двосторонніх так і

багатосторонніх контактів для обміну розвідувальною інформацією. Зрозуміло, що це вимагатиме інституціоналізації відносин між учасниками. Поки що розвідувальне співтовариство Європейського Союзу представлене сукупністю розвідувальних співтовариств країн-членів Європейського Союзу. Від них залежить, наскільки Європа просунеться шляхом створення єдиної наднаціональної розвідувальної служби. Наприклад, Велика Британія має відразу три розвідувальні служби: MI-6 (зовнішня розвідка), MI-5 (контррозвідка) та Центр урядового зв'язку. Зовнішня розвідка ФРН (Bundesnachrichtendienst) залишається у підпорядкуванні бундесканцлера. Зовнішня розвідка Франції складається з дев'яти спеціальних служб, підпорядкованих трьом міністерствам. Наприклад, Дирекція військової розвідки здійснює збирання та аналіз інформації, здобутої тактичною та стратегічною розвідкою. Генеральна дирекція зовнішньої безпеки здійснює розвідку та контррозвідку за межами Франції. Дирекція захисту та безпеки оборони виконує функції військової контррозвідки. Натомість Управління зі стратегічних питань проводить стратегічний аналіз та середньострокове прогнозування, інформаційно-аналітичне забезпечення міжнародних переговорів. Отже, навіть з вище наведеного простого переліку фактів зрозуміло, що в значній часовій перспективі не буде європейського аналогу ЦРУ США, оскільки національні спецслужби держав-членів Євросоюзу більше між собою конкурують, ніж взаємодіють.

1 липня 2013 р. Хорватія стала 28-ю державою-членом Євросоюзу. Крім неї, офіційно визнані претендентами на вступ усі балканські країни: Албанія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Сербія. Зважаючи на це, Південно-Західна Європа стає одним із пріоритетів спільної зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу. Ключовою проблемою у цьому сенсі є замирення боснійських мусульман, сербів і хорватів, врегулювання суперечок між Грецією та Македонією, демократизація та європеїзація Сербії та найголовніше врегулювання албансько-косовської проблеми.

17 лютого 2008 р. з акту проголошення незалежності Косово та характеризується боротьбою албанської й головним чином американської дипломатії за міжнародне визнання цього факту. Албанські власті Косово намагаються демонструвати незалежність від кондомініуму ЄС і США (НАТО). На ділі фінансово-економічна залежність Косово залишається головним фактором слабкості його незалежності. Тому Косово балансує на межі, яка відділяє держави, які «відбулися», від держав, які визнаються «проблемними». Серйозною проблемою косовського державотворення залишається не лише відсутність «власної національної історії», а й відповідної міфології як основи державотворчої ідеї. Існування двох албанських держав в Європі виглядає як перебір, але проти створення «Великої Албанії» виступають донори й протектори Косово. У цьому сенсі «незалежність Косово» виконує роль додаткових гарантій для тривалого збереження дійсного статусу протекторату ЄС і США. Присутність міжнародних структур стала визначальним фактором існування Косово. Миротворча діяльність ОБСЄ на різних етапах конфлікту ускладнювалася нормативними документами цієї організації. Вони не лише визнають принцип добровільності дій сторін у процесі зміни державних кордонів, а й передбачають однотайність у прийнятті рішень. Внаслідок цього війна 1999 р. стала символом краху миротворчих зусиль ОБСЄ у Косово. Додатковим символом неефективності ОБСЄ в Косово стало дублювання його функцій структурами ЄС та ООН. Суттєвими проблемними факторами діяльності ООН у Косово також залишаються протиріччя між постійними членами Ради Безпеки ООН з приводу підходів до врегулювання. Економічні проблеми ООН переносить на Євросоюз. Додатковою слабкістю місії ЄС у Косово є невизнання незалежності цієї території п'ятьма з двадцяти семи країн ЄС (Грецією, Іспанією, Кіпром, Словаччиною, Румунією).

Події арабських революцій 2011 р. максимально загострили проблеми формування та реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики Євросоюзу. Дестабілізація північно-африканських країн, неврегульованість

палестинсько-ізраїльських відносин, громадянська війна в Сирії стали тими негативними факторами, які призупинили розвиток ініційованого навесні 2007 р. тодішнім президентом Франції Н. Саркозі «Середземноморського союзу». У форматі цього проекту мали тісніше взаємодіяти країни Євросоюзу та країни Північної Африки й Близького Сходу, дотичні до середземноморського регіону.

«Постреволюційні» країни Північної Африки опинилися під посиленням впливом радикальних ісламістів. Звичайно, навіть попри посилення їхніх позицій у Єгипті та Лівії, вони вимушені рахуватися із світськими та прозахідними політичними силами, які також наявні у цих країнах.

Водночас важко не помітити тенденції приходу до виконавчої влади у Марокко, Тунісі, навіть у «Перехідній національній раді» Лівії політиків, які були помічені у прихильності до інтегрального ісламу. Вже навіть з'явився конкретний проект створення на ісламістських засадах «Союзу держав Магрибу», який теоретично може стати праобразом Халіфату. Утім, із цього ланцюга поки що випадає Алжир, який за майже двадцять років громадянської війни, здається, послабив ці настрої у своєму суспільстві.

Крім того, потужною альтернативою проекту Халіфату, хоча й з певними запереченнями та припущеннями, залишається Туреччина. Навіть там поступовий та обережний відхід від моделі демократії під захистом військових повернув до влади поміркованих ісламістів. Вони час від часу схиляються до своїх колишніх ідеалів. Принаймні такий ризик треба враховувати. Тим паче, що «турецький шлях» для мусульманських країн не є універсальним. Його спробував адаптувати до своїх умов Пакистан, де армія досі залишається оплотом нехай не зовсім демократичної, але світської республіки. Однак перманентне протиборство із пакистанськими військовими стало однією із причин того, що пакистанські ісламісти є чи не найбільш палкими прихильниками створення глобальної ісламської громади, яка житиме у одній мусульманській імперії – Халіфаті, причому під захистом пакистанської ядерної зброї.

Але чи не найбільшою перешкодою на шляху реалізації стратегії створення ісламського Халіфату є міжконфесійне протистояння у мусульманському світі. «Арабська весна» стимулювала у більшості із 22 арабських країн внутрішні громадянські війни між сунітами та шиїтами. Кожна із конфесій має своїх радикалів, здатних поховати проект відродження Халіфату. Отже, усі зазначені стратегії одночасно взаємодіють на Близькому Сході та переплетені у тугий «Гордіїв вузол» конфліктів й протиріч, які виходять за межі регіону й набувають глобального значення. Адже навіть теоретична перемога однієї із зазначених стратегій може суттєво змінити глобальну розстановку сил. У найближчі десятиліття зазначені стратегії й надалі конкуруватимуть між собою. Причому не можна виключати й можливості «часткової перемоги» однієї із них, внаслідок чого на Близькому Сході може виникнути небачений раніше «гібрид» геополітичної ієрархії.

Після анексії Криму Росією 16 березня 2014 р. дипломатія провідних країн світу поступово приходила у свідомість після шоку, створеного кримським референдумом. До останнього моменту провідні дипломати Сполучених Штатів та країн Євросоюзу намагалися переконати керівництво Росії не йти на загострення і не проводити незаконного референдуму. Однак у Кремлі вирішили, що правий той, за ким більша сила.

Така логіка розвитку подій робить розмови про нову холодну війну вже не стільки непевними футурологічними прогнозами, скільки реальністю сучасних міжнародних відносин. Як і у випадку з попередньою холодною війною, нова холодна війна ґрунтується на запеклому геополітичному протистоянні, яке доповнюється інформаційно-ідеологічною конфронтацією. З геополітичної точки зору Крим є епіцентром Євразії та лакмусовим папірцем у процесі вибудовування «руського миру». Остання концепція забезпечує «антиглобалістську» цивілізаційну ідентичність Росії як центру сумнозвісної багатополусної системи міжнародних відносин. Не випадково під голосування за американський проект резолюції, яка засуджувала проведення референдуму щодо «самовизначення» Криму, в Раді Безпеки

Організації Об'єднаних Націй Китай утримувався, а Росія, як постійний член Ради Безпеки, наклала вето. Проте Китай у кримському випадку зіштовхнувся з викликом власній політиці, яка полягає у невизнанні будь-яких «самовизначень», які загрожують територіальній цілісності національних держав. Тому китайський інформаційний супровід кримських подій залишається «нейтральним».

В свою чергу російські засоби масової інформації у кращих радянських традиціях намагаються посягти розбрат між Євросоюзом і США. Зокрема, зазначається, що «підступні» Сполучені Штати економічно зацікавлені у відокремленні Євросоюзу від російських ресурсів і ринку збуту, аби послабити європейських економічних конкурентів Америки. На підтримку цієї тези працює проросійські групи підтримки в бізнесових колах, зокрема, у Німеччині. На превеликий жаль, на користь цієї пропаганди діє й інформація про нібито загрози терактів на об'єктах газотранспортної системи України, які здійснюють транзит російського газу до Європи. Подібні радикальні заяви працюють на російські інтереси, які зараз полягають у наполегливому пошуку приводів для введення російських військ не лише до Криму, а й у інші регіони України. «Перетравлення» Росією території Криму планується здійснювати одночасно з провокуванням «народних повстань» у східних і південних регіонах України. Навколо вирішення цього завдання здійснюється потужна інформаційна кампанія російських засобів масової інформації.

Такий радикальний сценарій розвитку подій волею-неволею стимулював реакцію Євросоюзу на дії Росії. 17 березня 2014 року міністри закордонних справ країн Євросоюзу погодили перелік санкцій, які збираються застосувати щодо Росії. Насамперед, скасовано підготовку до саміту «великої вісімки», який у червні поточного року планувався у Сочі. Також призупинено процес підготовки до лібералізації візового режиму Росії із Шенгенським простором. Крім того, на невизначений час відкладено процес залучення Росії до «Організації економічного співробітництва і розвитку», в якій представлені

тридцять найбільш розвинених економік світу. Утім, найскладніше Євросоюзу визначитися з економічними складовими санкцій. Яскравий приклад у цьому сенсі становить Німеччина. Бундесканцлер Ангела Меркель впродовж лютого – березня 2014 року більше десятка разів спілкувалася з президентом Росії Володимиром Путіним телефоном. Вона навіть висловлювала сумніви щодо здатності останнього до раціонального розуміння ситуації. Утім, обережно ставитися до економічних санкцій проти Росії закликали Меркель німецькі бізнесові кола. Вони нагадують не лише про майже тридцять мільярдів євро німецько-російського товарообігу, а й про триста тисяч робочих місць у Німеччині, які зберігаються завдяки економічній співпраці з Росією. Ці аргументи, звичайно, розуміють й у Сполучених Штатах, бізнесові кола яких також стурбовані можливими фінансовими збитками у разі виштовхування західного капіталу із російського сектору видобування корисних копалин.

Однак прихильники ідеї запровадження жорстких економічних санкцій щодо Росії небезпідставно вважають, що це може допомогти переконати більшість російських громадян у безглузді та економічній збитковості імперського курсу. Адже кримський аншлюс теоретично може посприяти намірам російських «силовиків» закрутити гайки державного механізму та ізолювати правлячу російську еліту від впливу зовнішніх центрів прийняття рішень. Інша справа, як довго найбагатші росіяни, чий капітал перебуває у країнах Європи та у офшорах, негласно контрольованих США, демонструватимуть готовність з власних коштів оплачувати зовнішньополітичні авантюри президента Володимира Путіна. Не менш риторично виглядає питання швидкості реакції російської ліберальної громадськості на кримський аншлюс. Донедавна вважалося, що антиімперіалізм російської демократичної громадськості закінчується там, де починається українське питання. Утім, антивоєнні акції, які час від часу відбуваються навіть у Москві, свідчать, що, говорячи термінологію закону про іноземних агентів, «п'ята колона» накопичує інформаційні та матеріальні

ресурси, аби виступити проти президента Володимира Путіна. Причому ефективність таких гіпотетичних виступів буде тим вищою, чим гіршим ставатиме економічне становище самої Росії та її громадян.

Насправді цілком прогнозований результат кримського референдуму є лише початком тривалої дипломатичної боротьби навколо статусу Криму. Звичайно, в терміновому порядку Кремль здійснив формальні правові процедури анексії Криму, заплющивши очі на легітимність таких рішень. Але ціна такого кроку буде високою. Причому не лише тому, що енергетичне і водне постачання Криму залежить від доброї волі України, а й тому, що піратське поводження з українською державною власністю на півострові створює прецедент для такого самого поводження щодо російської власності не лише на території материкової України, а й по всьому світу. Цей фактор може стати тим мотивом, який поверне російську сторону до прямих переговорів з новою владою у Києві. Не менш потужним аргументом на користь такого розвитку подій є позиція Євросоюзу, який 21 березня 2014 року на засіданні Європейської Ради підписав політичну частину угоди про асоціацію. Відкритим залишається питання офіційного закріплення перспективи вступу України до Євросоюзу. Але набагато важливіше, що торговельно-економічні зобов'язання по угоді про створення зони вільної торгівлі Євросоюз бере на себе в односторонньому порядку, створюючи таким чином переваги для товарів українського виробництва. В умовах свідомої конфронтації з Україною нічого подібного Росія запропонувати не в змозі. Водночас варто звернути увагу, що в умовах кримської кризи захід демонстрував певне безсилля перед фактом краху Біловезьких угод 1991 року. Отже, кримську кризу можна за її значенням для сучасної системи міжнародних відносин порівняти з Карибської ракетною кризою 1962 року. Анексія Криму зафіксувала порушення усіх норм міжнародного права та зобов'язань Росії перед Україною і міжнародною спільнотою. Криза обіцяє бути гострою і тривалою. Геополітична конкуренція навколо визначення правового статусу Криму, дії Росії, які кинули виклик євроатлантичному

домінування в європейській системі безпеки, означають, що разом із аншлюсом Криму вмерла ідея «Великої Європи» від Атлантики до Владивостоку, постала проблема практичної реалізації європейського та євроатлантичного вибору України.

27 червня 2014 р. у Брюсселі Президент України П.Порошенко разом з лідерами Грузії і Молдови підписав економічну частину угоди про асоціацію. Це створило нову політичну реальність та стимулювало 2 липня 2014 р. у розпалі боїв на Донбасі зустріч у Берліні міністрів закордонних справ України, Росії, ФРН і Франції. Однак Росія не відмовилася від прямого втручання у внутрішні справи України. Тому 17 липня 2014 р. США і ЄС запровадили часткові економічні санкції проти Росії. 6 серпня 2014 р. В.Путін запровадив санкції у відповідь проти тих країн, які ввели економічні санкції проти Росії. 16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. 1 листопада 2014 р. розпочалося тимчасове застосування Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом. Стали де-факто чинними ті положення документа, що належать до компетенції Євросоюзу, а не держав-членів. Тимчасове застосування Угоди триватиме до того, як завершиться процес ратифікації угоди всіма 28 країнами-членами Євросоюзу. Зазначимо, що ця тимчасовість умовна, адже стосується всіх найважливіших положень документа. Зокрема, торговельних, які передбачають створення глибокої і всеосяжної зони вільної торгівлі та за змістом становлять 80% тексту угоди. Хоча через тиск Росії початок ЗВТ перенесено на 1 січня 2016 р., це жодним чином не применшує того факту, що український бізнес має нагоду скористатися з відкриття ринків ЄС, а українські споживачі з безмитного імпорту до нас європейських товарів. Українські підприємства з кінця квітня 2014 р. отримали автономні преференції, тобто для них було зменшено митні збори. Однак українській продукції потрібно ще відповідати стандартам безпечності, що є завданням номер один в процесі імплементації угоди. Це вимагає значної роботи від

Верховної Ради України восьмого скликання, насамперед, щодо ухвалення закону про технічні регламенти та гармонізації їх із європейськими стандартами. Вироблені відповідно до них українські товари будуть допущені на європейський ринок і матимуть право на маркування позначкою «СЄ», що означатиме відповідність стандартам Євросоюзу. Навіть якщо не всі українські товари будуть конкурентоспроможні на ринку ЄС, але, маючи право маркувати їх позначкою європейської якості, буде набагато легше продавати свою продукцію у всьому світі. Фактично українська революція 2013-2014 років за своїми геополітичними наслідками може мати набагато більше значення, ніж навіть розпад СРСР 1991 року. В історичному контексті Угода про асоціацію є функціональним викликом для українського суспільства та еліти на здатність одночасно проводити європейські реформи і реінтеграцію Донбасу й Криму. Тільки вирішення цих стратегічних завдань уможливить повноцінну заявку на вступ до Євросоюзу.

Саміт Європейського Союзу 25 червня 2015 р. також розглянув питання продовження терміну дії санкцій щодо Росії. Євросоюз не може повернутися у відносинах із Росією до справ «як завжди» і не має іншого вибору, як провести критичну переоцінку своїх відносин з Росією. Режим санкцій проти Кремлю було продовжено навіть без обговорення. Нагадаємо, що Євросоюз у березні поточного року вирішив пов'язати режим санкцій проти Росії з повним виконанням Мінських домовленостей. Україна звернулась до ЄС з проханням посилити секторальні санкції проти Росії. Зрештою санкції Євросоюз продовжив до 31 січня 2016 року. Позитивним моментом для України є той факт, що мотивування продовження санкцій стосується не лише припинення російської інтервенції на Донбасі, а й повернення Україні Криму. Тож з українського питання Євросоюз склав іспит на солідарність. Є сподівання, що й не менш гострі інші питання будуть вирішуватись у такому самому режимі.

Наприкінці червня 2015 р. Рада Євросоюзу рекомендувала розробити нову стратегію зовнішньої політики Євросоюзу, яка має бути готовою до

червня 2016 року [6]. Зважаючи на підготовку Великої Британії до референдуму у 2017 р. щодо можливого виходу з ЄС, Євросоюз не хоче апіорі переписувати договори, аби задовольнити бачення частини британської еліти, яка налаштовано скептично щодо європейської конфедерації. Отже, справжня спільна зовнішня та оборонна політика можлива лише за наявності конфедерації, за якої держави учасниці послідовно координують зовнішню та оборонну політику. Внаслідок цього вже на етапі початку діяльності дипломатична служба Євросоюзу зіштовхнулася з серйозними проблемами. Зрештою, відповідь на риторичне питання, чи враховують еліти уроки минулого, може дати лише майбутнє.

Список використаних джерел та літератури

1. Franco A. Die Festschreibung mitgliedstaatlicher Macht: GASP und GSVP im Vertragswerk von Lissabon / A. Franco, T. Bauer // Lissabon in der Analyse. Der Reformvertrag der Europäischen Union. – München. – 2008.
2. Барабанов О. Н. Общая политика Европейского Союза в области обороны и безопасности: этапы становления и перспективы развития / О. Н. Барабанов // Европейские страны СНГ: место в «большой Европе». – М., 2005.
3. Brok E. Der Europäische Auswärtige Dienst. Konsequenz einer realpolitischen Notwendigkeit / E. Brok // Die Politische Meinung. – 2010. – № 483.
4. Гердеген М. Європейське право / М. Гердеген : [пер. з нім.]. – К. : К.І.С., 2008. – 528 с.
5. Delors J. Erinnerungen eines Europäers / J. Delors. – Berlin : Parthas, 2004.
6. ЕС поручил Магерини представить новую стратегию внешней политики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.ria.ru/world/20150626/1090764282.html>
7. Ehrhard H.-G. Die Europäische Sicherheits- und Verteidigungspolitik. Positionen, Probleme, Perspektiven / H.-G. Ehrhard. – Baden-Baden, 2002.
8. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? / Г. Киссинджер [пер. с англ.]. – М., 2002.

9. Копійка В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення : навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. / В. Копійка, Т. Шинкаренко ; КНУТШ, Ін-т міжнародних відносин. – Київ : ІнЮре, 2001. – 448 с.
10. Чого прагне дипломатія ЄС // Урядовий кур'єр. – 2010. – 12 березня. – С. 3.
11. Focus – 2010. – №11. – S. 160.
12. Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2010. – 26. März.
13. Fröhlich S. Deutsche Außen und Sicherheitspolitik im Rahmen EU / S. Fröhlich // Aus Politik und Zeitgeschichte. – 2008. – № 43.
14. Regelsberger E. Die Gemeinsame Außen und Sicherheitspolitik der EU. Konstitutionelle Angebote im Praxistest. 1993-2003 / E. Regelsberger. – Baden-Baden, 2003.
15. Чого прагне дипломатія ЄС // Урядовий кур'єр. – 2010 – 12 березня.
16. Чубарьян А. О. Российский европеизм / А. О. Чубарьян. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2006. – 415 с.

**Common foreign and security policy of European Union:
basic stage of development**

In the article the basic are examined the stage of becoming of common foreign and security policy of European Union. A criterion for a division into periods is a normative-legal base of common foreign and security policy of European Union and loud speaker of changes of the modern system of international relations. First stage is from Maastricht to Lissabon Treaty characterized by registration of Structures accountable for this aspect of the European integration. The second stage is begun with the world economic crisis of 2008. Actuality is a search of more effective forms of realization the common foreign and security policy of European Union.

Keywords: *globalization, European integration, European Union, common foreign and security policy, Russia, Ukraine.*

Общая внешняя политика и политика безопасности

Европейского Союза: основные этапы развития

В статье рассматриваются основные этапы развития общей внешней политики и политики безопасности Европейского Союза. Критерием для периодизации является нормативно-правовая база общей внешней политики и политики безопасности Европейского Союза. Первый этап – от Маастрихтского до Лиссабонского договоров характеризовался оформлением структур, отвечающих за этот аспект европейской интеграции. Второй этап начинается с мирового экономического кризиса 2008 года. Ему свойственен поиск более эффективных форм реализации общей внешней политики и политики безопасности Европейского Союза.

Ключевые слова: *глобализация, европейская интеграция, Европейский Союз, общая внешняя политика и политика безопасности, Россия, Украина.*